

vormden. De meesten van hen waren kooplieden. De vraag die bij lezing van dit hoofdstuk bij mij opkwam, is of zich onder deze asielvragende kooplieden geen mensen bevonden hebben die niet voor de door hen zelf gemaakte schulden werden aangesproken, maar voor die van hun stad of medepoorters. De kooplieden van Dordrecht bijvoorbeeld durfden de stad niet uit, toen Dordrecht de lijfrenten niet betaalde. Iedere Dordtse burger kon immers worden gegijzeld voor de schulden van de stad. Uit angst daarvoor lag de handel stil, zodat de kooplieden ertoe overgingen vrijgeleides te vragen (zie *Oude Dordtse Lijfrenten* (Amsterdam, 1983)). Dienden door dit 'één voor allen en allen voor één' — dat heel wat anders is dan het 'wie het eerst komt, die het eerst maalt' (131) — en de daaruit voortvloeiende vrijgeleidecultuur de wijkplaatsen voor strafrechtelijk vervolgd niet tevens als vrijsteden voor handelslieden? Of was deze 'één voor allen en allen voor één'-regel overal afgeschaft in de behandelde periode?

Hoofdstuk Vul geeft een overzicht van de doodslagers die asiel zochten. In het slothoofdstuk worden alle voorgaande conclusies nog eens op een overzichtelijke wijze herhaald. Mijn conclusie is dat de poging van M. Gijswijt om een einde te maken aan de mythe over de wijkplaatsen voor vervolgd zeer zeker geslaagd genoemd mag worden.

H. C. Gall

M. P. Christ, *De Brabantsche Saecke. Het vergeefse streven naar een gewestelijke status voor Staats-Brabant 1585-1675* (Bijdragen tot de geschiedenis van het zuiden van Nederland LXI; Tilburg: Stichting zuidelijk historisch contact, 1984, xxxvi + 319 blz., f80,-, ISBN 90 70641 10 0).

Van alle zeventien Nederlanden is het hertogdom Brabant zonder twijfel de provincie geweest die het zwaarst is getroffen door de gevolgen van de Nederlandse Opstand. Gedurende vrijwel de gehele periode van de Tachtigjarige Oorlog was het Brabantse land frontgebied en ervoeren de Brabanders het geweld van de oorlog aan den lijve. Economisch betaalde Brabant in 1648 zijn tol met de sluiting van de Schelde en territoriaal met het verlies van zijn noordelijke kwartieren — de helft van het grondgebied —, die als generaliteitsland deel werden van de zegevierende Republiek. Aan de pogingen om voor de afgescheurde noordelijke helft een volwaardige plaats in het nieuwe gemenebest te verwerven, heeft Christ zijn hier te bespreken studie gewijd.

Christ opent zijn relaas met de val van Antwerpen in 1585, die een einde maakte aan het Brabantse recht van sessie in de opstandige Staten-Generaal. Het vertrek van de Brabanders was onontkoombaar omdat met de verovering van Antwerpen door Parma de laatste stemhebbende stad van Brabant voor de Opstand verloren ging. Het deel van Brabant dat vrijbleef van het Spaanse gezag, het uiterste noordwesten van het hertogdom en het markiezaat van Bergen op Zoom, was te klein om een zelfstandige rol te kunnen spelen naast de overige bondgenoten. Toch duurde het nog geen jaar voordat een Brabantse delegatie in Den Haag opnieuw toegang vroeg tot de vergadering van de Staten-Generaal. Het was de eerste van een lange reeks van pogingen om het geleidelijk aan groter wordende Staats-Brabant te doen opnemen in de generaliteit. Eerst in 1675 toen ook Willem III niets bleek te voelen voor de uitbreiding van de Unie met een achtste lid gaven de Brabanders het op en schikten ze zich in het onvermijdelijke.

De beschrijver van een dergelijke opeenvolging van nederlagen loopt, zoals de auteur terecht opmerkt, het risico een eentonig en droef verhaal te componeren, dat de lezer in een stemming van neerslachtigheid achterlaat. Maar daarvan is hier geen sprake. Christ is erin geslaagd een in menig opzicht aantrekkelijk en belangrijk boek te schrijven, waarin de dingen duidelijk op een rij staan en waarin onnodige digressies worden vermeden. De grootste verdienste van *De Brabantsche Saecke* is mijns inziens het doorprikken van de hardnekkige mythe als zou de protestantse angst voor het roomse Brabant de reden zijn geweest Staats-Brabant de gewestelijke status te onthouden. De godsdienst, zo toont Christ aan, is nooit de klip geweest waarop het Brabantse emancipatiestreven schipbreuk leed. Integendeel: de felste voorvechters van de verheffing van het gewest waren de gereformeerde Brabantse regenten.

Waarop de zaak dan wel is stukgelopen? Christ voert in zijn slotbeschouwing een aantal factoren aan, alle samenhangend met de politieke en economische verhoudingen in de jonge Republiek. In de eerste plaats wijst hij op de positie van de stadhouder die, gezien de omvangrijke Brabantse bezittingen van de Oranjes, enorm versterkt zou worden door de promotie van Staats-Brabant tot volwaardige provincie. In feite zou het erop neerkomen dat de Prins via Brabant rechtstreeks in de Staten-Generaal vertegenwoordigd zou zijn. Met Zeeland waar hij eerste edele was, zou hij dan twee van de acht gewesten permanent in de hand hebben. De tweede oorzaak lag in de beduchtheid van de aangrenzende provincies voor de economische potentie van Noord-Brabant. Verlost van het juk van de Staten-Generaal zou het zijn eigen economische politiek gaan voeren en niet langer gebruikt kunnen worden als de financiële melkkoe van de Unie. Vandaar dat men ook nooit heeft willen overwegen Staats-Brabant toe te staan wat men het onbetekende Drenthe zo ruimhartig had geschonken: interne zelfstandigheid. De derde oorzaak ziet Christ in de weigering van Holland om naast Gelre een tweede hertogdom tot de Unie toe te laten, waardoor de Staten van Holland protocollair naar de derde rang verdreven zouden worden. Als laatste oorzaken wijst hij tenslotte op wat men het 'gesloten tuin-gevoel' in de Republiek zou kunnen noemen en op de daarmee samenhangende overtuiging dat de uitbreiding van de Unie met een nieuw lid de toch al grote bestuurlijke problemen alleen maar zou doen toenemen.

Uiteraard werkten deze factoren niet allemaal tegelijk even sterk, maar vanaf 1629 toen de inname van Den Bosch opnieuw een hoofdstad van Brabant binnen de grenzen van de Republiek bracht, zijn ze duidelijk aanwezig. Op grond van eerder gedane uitspraken had de verovering moeten leiden tot het verlenen van de gewestelijke status aan Staats-Brabant, maar daar kwam niets van. Ook dé herovering van Breda in 1637 leidde niet tot het verhoopte resultaat. De Brabantse deputaties die in de jaren dertig en veertig naar Den Haag togen, werden alle met nietszeggende beloften naar huis teruggestuurd. Bijzonder teleurstellend moet daarbij de houding van Frederik Hendrik voor de Brabanders zijn geweest. De stadhouder was in deze jaren te zeer gericht op de verovering van heel Brabant en Vlaanderen dan dat hij zich problemen op de hals wilde halen terwille van de toelating van de helft van Brabant tot de Staten-Generaal.

De heb al gezegd *De Brabantsche Saecke* een goed boek te vinden. De tekortkoming die ik niettemin signaleer, is dan ook meer een van het genre dan van het boek. Christ heeft een klassieke politiek-historische studie geschreven met veel aandacht voor de politieke faits et gestes, maar met weinig informatie over de

actoren. Zou het in deze tijd van prosopografisch onderzoek niet voor de hand hebben gelegen om naast de daden van de Brabantse regenten ook de achtergronden van deze kleine bovenlaag royaal in de beschouwingen te betrekken? Weliswaar laat Christ ons op dit punt niet geheel in de steek getuige zijn mededeling dat de meeste na 1600 door de Staten-Generaal in Staats-Brabant ingezette ambtsdragers stamden uit in de vorige eeuw uitgeweken protestantse Brabantse families, maar gesteld naast het uitvoerige politieke verhaal, is dat toch wat weinig.

F. Postma

H. W. M. van de Sandt, *Joan Alberti, een Nederlandse theoloog en classicus in de achttiende eeuw* (Dissertatie Utrecht 1984; Utrecht: H. W. M. van de Sandt, 1984, xv + 390 blz., f32,50 (te bestellen bij Ton Bolland, Amsterdam)).

De Leidse hoogleraar in de theologie Joan Alberti (1698-1761) is in zijn eigen tijd vermaard geworden met een uitgave van het *Lexicon van Hesychius*, een laat antiek werk. Hij wilde hiermee een bijdrage leveren aan de verklaring van het nieuwe testament. Alberti trok echter ook nog op andere wijze de aandacht. Tegenstanders van zijn leerling A. van der Os, predikant te Zwolle, vanwege vermeende onrechtzinnigheid in opspraak gekomen, brachten ook zijn onderwijs en denkbeelden in diskrediet. De rede zou een te grote plaats innemen in de theologie van Alberti.

Alberti vormt het middelpunt van een zeer gedegen theologisch proefschrift van de op vele terreinen deskundige Van de Sandt. Zijn opleiding volgde Alberti in Franeker bij de klassieke filoloog Lambertus Bos, de oriëntalist Albert Schultens en de theoloog Campegius Vitringa senior. Wat dit heeft betekend, zet Van de Sandt uiteen in een zeer welkome inleiding over het algemene theologische klimaat in Nederland in de vroege achttiende eeuw. Met name Schuiten en de 'schultensjanen' legden de nadruk op het menselijk karakter van de bijbeltekst. De auteur spreekt daarom van 'een herbronning van de Openbaring op de context van de geschiedenis'. Er ontstaat verschil tussen Gods woord en de bijbel, de boodschap en de individualiteit van de bijbelschrijver. De taal wordt middel.

Als exegeet vatte Alberti de traditie van Drusus, Casaubonus, Scaliger en Heinsius weer op. Met grote kennis van het Grieks en de Semitische talen trachtte hij de tekst van het nieuwe testament te interpreteren. Daarbij nam hij de ratio als uitgangspunt en achtte hij filologische kritiek essentieel. Als homileet bleef Alberti wars van gekunstelde, allegorische uitleg en van een al te dogmatische exegese. Als theoloog noemde Alberti naast de bijbel de door God gegeven rede het fundament van de godgeleerdheid. Zo nu en dan begaf hij zich buiten de paden van de gereformeerde orthodoxie. Van de Sandt meent echter, hem geen 'verlicht' theoloog te kunnen noemen. Zijn beginselen kunnen wel als verlicht of rationeel worden bestempeld, maar de gereformeerde theologie is zijn uitgangspunt. Hij is steeds een coccejaan gebleven, die zijn eigen theologie nooit geheel heeft afgestemd op zijn streng filologische exegese. Dit komt bijvoorbeeld tot uiting in het feit dat Alberti ondanks vooruitstrevende standpunten weinig betekenis heeft gehad voor de tekstkritiek van het nieuwe testament. Zijn ontzag voor de 'textus receptus', de gangbare Griekse tekst, was daarvoor veel te groot.

Deze voorzichtigheid van Van de Sandt is terecht. J. C. de Bruine, *Herman Venema. Een Nederlands theoloog in de tijd der Verlichting* (Franeker, 1973) heeft